

II. sociohistorijska radionica

ČEMU TEORIJA?

Program radionice i sažeci izlaganja

Filozofski fakultet,
Osijek,
23. svibnja 2026.

II. sociohistorijska radionica

ČEMU TEORIJA?

Program radionice i sažeci izlaganja

Programsko-organizacijski odbor II. sociohistorijske radionice

doc. dr. sc. Luka Pejić, predsjednik

Valentina Kezić, prof.

Franka Maslov, prof.

dr. sc. Nikola Tomašegović

Veronika Završki, prof.

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

I

DOKTORSKI STUDIJ MODERNE I SUVREMENE HRVATSKE
POVIJESTI U EUROPSKOM I SVJETSKOM KONTEKSTU
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

organiziraju

II. sociohistorijsku radionicu

ČEMU TEORIJA?

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

(Filozofski fakultet, Osijek, 23. svibnja 2026.)

Uvodna riječ

Sociohistorijska radionica prvi put je održana u svibnju 2025. godine na Filozofskom fakultetu u Osijeku te je okupila mlade istraživače zainteresirane za društvenu povijest i interdisciplinarno proučavanje prošlosti. Kroz izlaganja, analize izvora i poticajne rasprave otvorena su važna pitanja o metodologiji, teorijskim paradigmatama i novim istraživačkim perspektivama vezanima uz modernu i suvremenu povijest. Već je prvo izdanje radionice pokazalo koliko je ovakva platforma za razmjenu znanja i iskustava potrebna te su postavljeni izvrsni temelji za njezin daljnji razvoj. Novo izdanje radionice nastavlja taj dijalog, ukazujući na važnost sociohistorijskih istraživanja i suradnje među mladim povjesničarima.

Ovogodišnja radionica odvija se pod krovnom temom *Čemu teorija?*. Iako se povjesničari često pozivaju na primat izvora i empirijskog istraživanja, svako povijesno tumačenje ujedno počiva na određenim teorijskim pretpostavkama – bile one izričito formulirane ili prešutno prisutne u načinu postavljanja istraživačkih pitanja i analizi izvora. Stoga, razumljivo je da se pitanje uloge teorije u historiografiji redovito vraća, a problemi o kojima i dalje vrijedi raspravljati doista su brojni. U kojoj je mjeri teorijski okvir nužan za povijesno istraživanje? Kako teorija utječe na način na koji oblikujemo istraživačka pitanja? Kakav je utjecaj teorije na interpretaciju povijesnih izvora?

Devetero sudionika nastojat će odgovoriti na postavljena pitanja u svojim 15-minutnim izlaganjima u kojima će sažeto predstaviti teorijsko-metodološke modele koje primjenjuju pri izradi vlastitih diplomskih i doktorskih radova iz moderne i suvremene povijesti. Nakon svakoga izlaganja predviđena je rasprava kojoj je krajnji cilj razmjena istraživačkih iskustava te otvaranje pitanja vezanih uz primjenu teorijskih pristupa. Namjera je potaknuti razgovor o nužnosti teorijske pismenosti među povjesničarima, kao i ukazati na uobičajene izazove s kojima se suočavaju pri nastojanju da odaberu odgovarajuće teorijske modele za vlastita istraživanja.

Radionicu će otvoriti plenarno izlaganje dr. sc. Branimira Jankovića, izvanrednog profesora na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. S obzirom na to da je potonjem povjesničaru u užem području znanstvenog intere-

sa, između ostaloga, teorija i metodologija povijesne znanosti, u svojem će se predavanju osvrnuti na korisnost upotrebe teorijskih pristupa, ali i na određene poteškoće pri njihovoj primjeni. Izlaganja ostalih sudionika raspoređena su u tri sekcije koje će obuhvaćati raznolike istraživačke pristupe i teorijsko-metodološke okosnice. Shodno tome, u središtu zanimanja njihovih izlaganja nalaze se teme koje svoja uporišta imaju u širokoj lepezi historiografskih poddisciplina, poput socijalne historije, rodne historije, historije seksualnosti, ekonomske historije, kulturne historije te vojne i oralne historije.

Raznovrsnost istraživačkih tema i pristupa zastupljenih na ovogodišnjoj radionici upućuje na širok spektar mogućnosti primjene teorijskih modela u historiografskim istraživanjima, ali i na potrebu promišljenog i kritičkog odabira teorijsko-metodoloških okvira. Vjerujemo kako će II. sociohistorijska radionica mladim povjesničarima pružiti poticajan prostor za artikulaciju istraživačkih nedoumica i razvoj novih ideja te pridonijeti produblivanju teorijskog znanja i metodološke refleksije.

Programsko-organizacijski odbor II. sociohistorijske radionice

Program radionice Filozofski fakultet u Osijeku 23. svibnja 2026.		
Otvaranje radionice 10.00 – 11.15 (Mala svečana dvorana, 39, I. kat)		
10.00 – 10.15	Pozdravni govor Luke Pejića, voditelja Sociohistorijske radionice	
10.15 – 11.00	Plenarno izlaganje Branimira Jankovića	
	O koristi i štetnosti teorije za život povjesničara	
11.00 – 11.15	<i>Rasprava</i>	
Pauza za kavu 11.15 – 11.30		
Sekcija 1 11.30 – 12.30	Moderatorica: Valentina Kezić	
11.30 – 11.45	Franka Maslov	Teorijsko-metodološki pristupi u istraživanju muške i ženske homoseksualnosti u hrvatskom društvu od kraja 19. do sredine 20. stoljeća
11.45 – 12.00	Marko Kolić	Pierre Bourdieu i rodna historija na primjeru proučavanja uloge i položaja žena u medicini između dva svjetska rata na području Hrvatske
12.00 – 12.15	Perica Vujić	Jezik historiografskog diskursa na primjeru udžbeničkog diskursa povijesti
12.15 – 12.30	<i>Rasprava</i>	
Pauza za kavu 12.30 – 12.45		
Sekcija 2 12.45 – 13.45	Moderatorica: Franka Maslov	

12.45 – 13.00	Nina Gagulić	Teorija i metodologija oralne povijesti: suvremene perspektive i izazovi
13.00 – 13.15	Dora Tomljanović	Kako izgleda ekonomski nacionalizam odozdo? Teorijska i metodološka promišljanja o istraživanju ekonomskog nacionalizma u Hrvatskoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća
13.15 – 13.30	Martin Zelić	Teorijsko-metodološki problemi nove kulturne historije: primjer Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku tijekom Prvog svjetskog rata (1914. – 1918.)
13.30 – 13.45	<i>Rasprava</i>	
Pauza za kavu 13.45 – 14.15		
Sekcija 3 14.15 – 15.30	Moderator: Luka Pejić	
14.15 – 14.30	Rebeka Puhalo	Uloga teorije u istraživanju vojne povijesti na primjeru 761. tenkovske bojne u Drugom svjetskom ratu
14.30 – 14.45	Ilija Šušak	Čemu teorija? O nužnosti interdisciplinarnosti u suvremenoj historiografskoj znanosti
14.45 – 15.00	Luka Vrbanić	Što nakon teorije? Sređivanje i obrada arhivskoga gradiva
15.00 – 15.30	<i>Žavršna rasprava i zatvaranje radionice</i>	

SAŽECI IZLAGANJA

Branimir Janković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

bjankovi@m.ffzg.hr

Plenarno izlaganje

O koristi i štetnosti teorije za život povjesničara

Podjele među povjesničarima nisu samo rezultat suprotstavljenih stavova prema prijepornim povijesnim temama nego i prema teoriji. Jedni smatraju da im ne treba teorija, nego samo arhivski rad na izvorima, a drugi da nema povijesti kao discipline bez teorije. U izlaganju ću nastojati pokazati da je podjela na „teoretičare“ i „praktičare“ neadekvatna i da treba misliti izvan tako usko postavljenih okvira. Poticajnije je stoga poći od toga da su teorija i praksa isprepletene. To znači uvidjeti u čemu sve teorija može pomoći prilikom formuliranja istraživačkih problema te u radu na izvorima i njihovim tumačenjima, ali i da se izvori nerijetko opiru unaprijed pripremljenim teorijama i tjeraju ih na modificiranje. Povrh toga, teorija je u zanatu povjesničara nužno prisutna prilikom upotrebe i definiranja koncepata koje se primjenjuje u istraživanju, kao i preko njegova/njezina pripadanja određenim historijskim poddisciplinama i historiografskim školama te kroz razmatranja suradnje s drugim strukama. U konačnici, teorija postavlja pitanje što je zapravo povijest i što povjesničari uopće rade te koje to značenje ima za nas. Sva ta pitanja vrijedi imati u vidu tim više jer značajan dio hrvatske historiografije iz raznih razloga odbija teoriju. Nasuprot tome, primjetno je da se povjesničari – čak i kad misle da ne upotrebljavaju određene teorije – neizbježno oslanjaju na izvjesne, u najmanju ruku implicitne, teorijske pretpostavke. Ne treba međutim zanemariti ni da oni koji se pozivaju na teoriju katkad sebe smatraju *a priori* kvalitetnijima od drugih ili pak nekritički slijede određene teorijske trendove i mode. Upravo zato će u izlaganju biti riječi o tome kako naći odgovarajuću poziciju između s jedne strane odbacivanja teorije, a s druge njezine apsolutizacije. Sve kako bi se, jednostavno rečeno, bitno unaprijedilo ono što povjesničari istražuju i rade.

KLJUČNE RIJEČI: historiografija, povjesničari, teorija, izvori, istraživanje

Nina Gagulić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku

Dvopredmetni diplomski studij Povijest i Hrvatski jezik i književnost

ninagagulic4@gmail.com

Teorija i metodologija oralne povijesti: suvremene perspektive i izazovi

Tema je ovoga izlaganja teorijski i metodološki okvir usmene povijesti s naglaskom na njezino mjesto u suvremenoj historiografiji. Metoda usmene povijesti najstariji je način istraživanja povijesti, upotrebljavan od antike do suvremene povijesti. Cilj je ovoga izlaganja prikazati mogućnosti i ograničenja usmene povijesti te njezinu ulogu u suvremenoj historiografiji. Prvo će se definirati pojam usmene povijesti te metode prikupljanja i analiziranja usmenih svjedočanstava. Nakon toga će se prikazati tradicionalne metode bilježenja povijesti poput intervjua, snimanja zvučnih zapisa iskaza govornika te zapisivanja njihovih svjedočanstava. U tom će se smislu analizirati i usmena povijest u elektroničkom obliku te načini njezina bilježenja u digitalnom dobu. Oslanjajući se na istraživanja oralne historije u 20. stoljeću, analizirat će se suvremeni pristup prema oralnoj povijesti, s naglaskom na bilježenje „zaboravljene povijesti“ i povijesti odozdo te autore Erica Hobsbawma, Julianne Spitu i Sidney Bolkosky. Pritom će se naglasiti uloga oralne povijesti u bilježenju povijesnih trauma marginaliziranih, poput svjedoka holokausta i povijesne traume domorodačkih kultura kod kojih je naglašena uloga oralne povijesti i povijesnoga pamćenja. U skladu s time naglasit će se potreba multidisciplinarnosti na području oralne povijesti, osobito doprinos znanosti poput sociologije i antropologije. Naposljetku će se prikazati nedostaci oralne historije, poput pitanja utjecaja posttraumatskog poremećaja na govornike, njegovih ideoloških stavova koji sudjeluju u stvaranju povijesnoga narativa i nedostatka multiperspektivnosti u usmenim svjedočanstvima koji ograničava brojna historiografska djela na iznimno pristrano prikazivanje povijesnih događaja, s naglaskom na suvremenu historiografiju. Na temelju analize uloge oralne povijesti donosi se zaključak o njezinoj važnosti u historio-

grafiji, ali i o potrebi multiperspektivnosti u korištenju usmenih svjedočanstava kao izvora.

KLJUČNE RIJEČI: oralna povijest, suvremena historiografija, multiperspektivnost, svjedočanstvo, multidisciplinarnost

Marko Kolić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Doktorski studij Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i
svjetskom kontekstu

marko.kolic@mef.hr

Pierre Bourdieu i rodna historija na primjeru proučavanja uloge i položaja žena u medicini između dva svjetska rata na području Hrvatske

U izlaganju će biti riječi o sociologiji znanja Pierrea Bourdieua, odnosno njegovim konceptima znanstvenoga polja, intelektualnog i administrativnog kapitala te kolektivnog intelektualca. Bourdieuova razmatranja polazišna su točka u istraživanju koje sam započeo za potrebe izrade doktorske disertacije „Položaj i uloga žena u medicini na području Hrvatske od 1918. do 1941“. U sklopu svoje konceptualizacije sociologije znanja Pierre Bourdieu uz umjetničko i književno polje, znanstveno polje smatra širim područjem kulturne proizvodnje. U znanstvenom polju ključnu ulogu ima znanstveni kapital koji predstavlja kapital zasnovan na spoznaji i priznanju, pri čemu struktura diobe kapitala određuje strukturu polja, to jest odnose snaga među znanstvenim agentima, gdje veću moć ima onaj koji upravlja značajnijom količinom kapitala. Odnos snaga u znanstvenom polju ostvaruje se kroz odnos kapitala uistinu znanstvenog autoriteta (intelektualni kapital) i kapitala moći nad znanstvenim svijetom (administrativni kapital), pri čemu protagonisti sukoba postupno akumuliraju kapital na temelju kojeg napreduju. Na temelju Bourdieuovih razmatranja o znanstvenom polju i odnosu intelektualnog i administrativnog kapitala razmatra se položaj i djelovanje prvih liječnica u sklopu međuratnih odnosa moći u znanstvenom (medicinskom) polju na području Hrvatske. S obzirom na to da Bourdieuov koncept kolektivnog intelektualca podrazumijeva zajednicu stručnjaka koji zauzimaju specifičan položaj unutar znanstvenoga polja, liječnice i studentice medicine mogu se promatrati kao kolektivni intelektualac koji je uvelike određen svojom rodnom ulogom. Stoga je rodnohistorijski aspekt ključan pri dokazivanju istraživačke

hipoteze o specifičnosti znanstvenog kapitala liječnica u okviru medicinsko-znanstvenoga polja.

KLJUČNE RIJEČI: Pierre Bourdieu, rodna historija, medicina, međuraće

Franka Maslov

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Doktorski studij Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i
svjetskom kontekstu

franka.maslov18@gmail.com

Teorijsko-metodološki pristupi u istraživanju muške i ženske homoseksualnosti u hrvatskom društvu od kraja 19. do sredine 20. stoljeća

Prema promišljanjima britanskog povjesničara Erica Hobsbawma, baveći se historijom običnih ljudi (historija odozdo, pučka historija), nužno je izbjegavati staromodni historiografski pozitivizam te se usredotočiti na prikladan model istraživanja i pronalaženja korpusa gradiva, često fragmentiranog, ponekad teško dostupnog i na neki način „skrivenog”. Shodno navedenome, nastojeći se dosljedno držati naputaka potonjeg historiografskog velikana, u svojim istraživanjima u središte zanimanja postavljam teorijske pristupe i metodološke okosnice koje smatram funkcionalnima za istraživanje socijalne historije. Uzimajući u obzir da prethodno navedena historija podrazumijeva čitav niz historijskih poddisciplina, sastavni je dio u proces istraživanja uključiti one koje su komplementarne ciljanoj društvenoj skupini. Usmjeravajući se na proučavanje društvene pojave muške i ženske homoseksualnosti u hrvatskom društvu na prijelazu iz 19. pa sve do sredine 20. stoljeća, kao ključne poddiscipline izdvojene su historija seksualnosti, historija žena, rodna historija i historija emocija. U izlaganju će fokus biti usmjeren na spomenute vrste historija s pripadajućim teorijskim uporištima. U domeni historije seksualnosti bit će spomenuti pojedini autoriteti i njihove temeljne studije, u prvom redu one francuskog filozofa Michela Foucaulta (*Povijest seksualnosti*), američke povjesničarke Dagmar Herzog (*Seksualnost u Europi 20. stoljeća*) i američkog teoretičara Davida Halperina (*How to Do the History of Homosexuality, Postoji li povijest seksualnosti?*). Polemizirat će se o tome kako se bez teorijskih postavki historije žena i rodne historije, značajno isprepletenih poddisciplina, u kontekstu istraživanja homosek-

sualnosti ne može, a kao polazišna studija izdvojit će se *Gender History in Practice: Historical Perspectives on Bodies, Class & Citizenship* američke povjesničarke Kathleen Canning. Historija emocija ima svoje snažno uporište u anglosaksonskoj historiografiji, no njezini se utjecaji šire te zasigurno pronalazi svoje mjesto i u analizi homoseksualnosti. Tako će se na primjeru teorijskih polazišta britansko-australske teoretičarke Sare Ahmed i francuskog sociologa Pierra Bourdieua homoseksualnost dovesti u vezu s onovremenim emocionalnim režimom. Također, ne zaboravljajući na važnost interdisciplinarnosti, istaknut će se nužnost povezivanja historijske znanosti s drugim znanstvenim područjima vezanima uz temu homoseksualnosti, poput sociologije, medicinske i pravne znanosti. Takav je pristup ključan kako bi se sama tema šire obuhvatila te, u konačnici, uspješno riješili određeni istraživački problemi. Na samom kraju izlaganja bit će istaknute brojne mogućnosti različitih pristupa u obradi teme homoseksualnosti, ali i svojevrсни teorijsko-metodološki izazovi u njihovoj primjeni.

KLJUČNE RIJEČI: socijalna historija, historija seksualnosti, homoseksualnost, hrvatsko društvo, interdisciplinarnost

Rebeka Puhalo

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku

Dvopredmetni diplomski studij Povijest i Mađarski jezik i književnost

rebeka.puhalo@gmail.com

Uloga teorije u istraživanju vojne povijesti na primjeru 761. tenkovske bojne u Drugom svjetskom ratu

Istraživanje vojne povijesti često se smatra pukim analiziranjem vojnih operacija, strategija i ishoda pomoću primarnih izvora, primjerice vojnih izvješća, zemljovida, dnevnika sudionika, fotografija i usmenih svjedočanstava. No, takav pristup, iako važan za razumijevanje načina ratovanja, ostaje metodološki ograničen i ne objašnjava određene fenomene ako se u obzir ne uzme i širi teorijski okvir. Na primjeru 761. tenkovske bojne, afroameričke postrojbe koja je djelovala za vrijeme Drugog svjetskog rata, objasniti će se uloga teorije u historiografskom istraživanju. Uvođenjem teorijskih pristupa tzv. nove vojne povijesti fokus istraživanja prebacuje se s vojne učinkovitosti i naoružanja. Glavno obilježje nove vojne povijesti predstavlja interdisciplinarni pristup koji omogućuje analizu šireg društvenog i političkog konteksta. To se, u konačnici, istraživanje ne ograničava samo na vojni aspekt, već otvara i pitanje rasne diskriminacije, segregacije i integracije unutar oružanih snaga, odnosno postrojba se više ne promatra kao predmet djelovanja, nego kao dio šire strukture koja utječe na njezino djelovanje. Također, teorijski okvir ima ključnu ulogu i na postavljanje istraživačkih pitanja. Dok bi isključivo „vojni“ pristup bio usmjeren na pitanje učinkovitosti i taktike, korištenje teorijskih pristupa nove vojne povijesti omogućuje postavljanje pitanja o čimbenicima koji su utjecali na proces segregacije, odnosno integracije, kao i smjer navedenih procesa. Teorija također izravno utječe i na interpretaciju izvora, budući da su oni, primjenom različitih pristupa, podložni različitim tumačenjima.

KLJUČNE RIJEČI: vojna povijest, Drugi svjetski rat, 761. tenkovska bojna

Ilija Šušak

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku

Dvopredmetni diplomski studij Povijest i Sociologija

ilija.susak5@gmail.com

Čemu teorija? O nužnosti interdisciplinarnosti u suvremenoj historiografskoj znanosti

Rasprave o ulozi teorije u historiografiji odavno su polarizirane između dva suprotstavljena pristupa, a konsenzus između njih čini se sve daljim i teže dostižnim. S jedne strane stoje predstavnici tradicionalnog pozitivističkog kova koji deskriptivnu analizu drže temeljnim stavom usmjerenim na rekonstrukciju „onoga što se doista dogodilo“. S druge strane nalaze se autori koji teorijsku refleksiju i interdisciplinarnost smatraju nužnim elementima historiografskog rada. Upravo u toj napetosti leži i središnji problem izlaganja: je li historiografski pozitivizam dovoljan za razumijevanje kompleksnih društvenih procesa ili je integracija interdisciplinarnog, refleksivnog pristupa nužan alat suvremenog historioografa? U izlaganju se zastupa teza da je interdisciplinarna teorijska pismenost nužan dio historiografskog rada, osobito pri bavljenju modernom i suvremenom poviješću. Kao temeljne teorijske postavke uzimaju se uvidi nastali u okvirima srodnih znanosti poput sociologije, antropologije i filozofije, koji su imali značajan utjecaj na genuzu historiografske prakse 20. stoljeća. Primjerice, razvoj historije odozdo nemoguće je razumjeti bez doprinosa čikaške sociološke škole, dok je mikrohistorija duboko ukorijenjena u interpretativnoj antropologiji i konceptu „gustog opisa“ Clifforda Geertza. Osim utjecaja na formiranje novih smjerova istraživanja unutar historiografije, interdisciplinarni pristup obogatio ju je i brojnim konceptima nastalim u okvirima srodnih znanosti. Tako su koncepti moći, diskursa i institucionalne kontrole, razvijeni pod utjecajem Michela Foucaulta, omogućili historiografiji nadilaženje okvira puke deskriptivne analize pri proučavanju fenomena poput zatvorskih sustava, medicinskih institucija i društvene devijacije. Preuzimanje pojmova poput patrijarhata, društvene konstrukcije ili diskursa ne predstavlja metodološki, već ana-

litički alat potreban za dublje i bolje razumijevanje povijesnih struktura i odnosa moći, kao i načina na koji se kontekst i historiografija neprestano međusobno oblikuju. Imajući na umu da izvori sami po sebi „ne govore“, odbacivanje korisnih koncepata u ime čiste, pozitivističke historiografije često vodi redukcionizmu i zanemarivanju složenosti povijesne stvarnosti, čime se historiografiji oduzima mogućnost približavanja metodološki zamršenijem, ali znanstveno cjelovitijem pristupu. Zaključno, izlaganje argumentira da historiografija ne treba biti zatvoren i strogo discipliniran sustav, lišen osjetljivosti na promjene u svojoj okolini. Njezin daljnji razvoj uvelike će ovisiti o njezinoj adaptabilnosti, odnosno mogućnosti uspostavljanja kontinuiranog dijaloga s drugim znanostima. Teorijska interdisciplinarnost pritom se ne treba doživljavati kao prijetnja, već kao preduvjet za dublje i metodološki sofisticiranije razumijevanje prošlosti i izbjegavanje epistemološke naivnosti, što je ujedno i odgovor na središnje pitanje radionice – čemu teorija?

KLJUČNE RIJEČI: historiografija, interdisciplinarnost, teorija, pozitivizam, društvene znanosti

Dora Tomljanović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Doktorski studij Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i
svjetskom kontekstu

dt81098@gmail.com

Kako izgleda ekonomski nacionalizam *odozdo*?
Teorijska i metodološka promišljanja o istraživanju
ekonomskog nacionalizma u Hrvatskoj krajem 19.
i početkom 20. stoljeća

Odnos između nacionalizma i gospodarstva intuitivno se čini neupitnim, no u studijama nacija i nacionalizma ostao je iznenađujuće slabo istražen. (Berger, Fetzer, *Nationalism and the Economy: Explorations into a Neglected Relationship*, 2019). Brojni „modernistički“ pristupi (od Gellnera do Andersona i Hobsbawma) konceptualizirali su ekonomske procese kao ključne preduvjete nastanka nacionalizma, no ekonomija je u tim modelima ostala vanjska datost, a ne konstitutivni dio nacionalizma. Ovo izlaganje polazi od pretpostavke da ekonomska dimenzija nacionalizma može osvijetliti procese nacionalne mobilizacije koje kulturni i politički pristupi tek djelomično objašnjavaju. Ekonomski nacionalizam teorijski se promišlja kao fenomen odozgo, tj. kao projekt država, političkih elita i intelektualnog diskursa (Berger, Fetzer, *Nationalism and the Economy: Explorations into a Neglected Relationship*, 2019). Ovo izlaganje promišlja o teorijskim i metodološkim izazovima koji se javljaju kada se ekonomskom nacionalizmu pristupa odozdo, kroz recepciju svakodnevnog diskursa, umjesto s razine političkih i ekonomskih elita. Empirijsko je težište istraživanja Hrvatska krajem 19. i početkom 20. stoljeća, što je za uobičajene teorijske okvire osobito zahtjevan slučaj. Položaj Hrvatske unutar Austro-Ugarske Monarhije značio je da se ekonomski nacionalizam nije mogao primarno oslanjati na državne institucije. Slično istraživanje, ali na primjeru Slovenije, proveo je povjesničar Žarko Lazarević, koji ekonomski nacionalizam definira kao kulturni fenomen koji nadilazi puko političko oruđe ili protekcionizam te je u njegovu središtu maksimizira-

nje koristi naroda kao cjeline kroz vrijednosne koncepte, mitove i obrasce ponašanja, pri čemu je kao ideologija bio učinkovit upravo na razini percepcija i konstrukcije društvene realnosti (Lazarević, *Između straha i nade: Gospodarsko-povijesne studije o teškoćama modernizacije*, 2018). S tim na umu, otvara se pitanje, ako država nije središnji akter, kako definiramo i lociramo ekonomski nacionalizam? Znači li pomicanje perspektive prema dolje nužnost modifikacije postojećih teorijskih modela ili tek otkriva dimenzije koje su uvijek bile prisutne, ali nedovoljno teorijski razrađene? Na metodološkoj razini izlaganje propituje koji bi pristupi bili adekvatni za analizu ekonomskog nacionalizma u povijesnim izvorima. Ostaju otvorena pitanja: kako razlikovati ekonomsko-nacionalistički diskurs od drugih oblika nacionalne ili političke retorike? Kako se nositi s fragmentarnošću i parcijalnošću izvora iz 19. stoljeća? Ovo izlaganje nastoji otvoriti raspravu o granicama i mogućnostima primjene postojećih teorijskih okvira na primjeru razvoja hrvatske nacije te propitati zahtijeva li takav slučaj nove ili alternativne teorijske alate.

KLJUČNE RIJEČI: ekonomski nacionalizam, perspektiva odozdo, Hrvatska, Austro-Ugarska Monarhija

Luka Vrbanić

Državni arhiv u Vukovaru
luka.vrbanic30@gmail.com

Što nakon teorije? Sređivanje i obrada arhivskoga gradiva

Što napraviti nakon što smo odabrali područje istraživanja i dobro proučili teorijske postavke historiografije za naše istraživanje? Nakon toga se moramo zaputiti u arhiv i početi proučavati arhivsko gradivo. Jedan od najvažnijih poslova u arhivu jest sređivanje i obrada gradiva koje odrađuju arhivisti te će upravo to biti tema ovog kratkog predavanja. Arhivisti „odlučuju“ koje će gradivo biti sačuvano, a koje neće, odnosno koje je gradivo vrijedno čuvanja, a koje nije. U tome treba razlikovati pojmove poput arhivskoga i dokumentarnoga gradiva. Veliku ulogu u tom „odlučivanju“ ima proces koji se naziva vrednovanje arhivskoga gradiva, odnosno odabiranje onoga gradiva koje ima trajnu vrijednost kao kakvo kulturno dobro te može poslužiti kao izvor za povijesna ili ostala znanstvena istraživanja. Osim toga, arhivisti trebaju biti upućeni kako dobro strukturirati i organizirati sređeno gradivo kako bi ono bilo lako pristupljivo i razumljivo njima i ostalim istraživačima koji dolaze u doticaj s njim izrađujući razna obavijesna pomagala (sumarni inventar, arhivski popis, analitički inventar, regeste itd.). Nadalje, trebaju poznavati određene principe i načela pri sređivanju i obradi gradiva kako bi ga što efikasnije sredili i pripremili za istraživače. Pri sređivanju arhivskoga gradiva arhivisti prate određene općeprihvaćene norme (ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDF, ISDIAH) prema kojima opisuju sređeno gradivo, a ubrzanom informatizacijom hrvatskih arhiva sve se više koristi internetski sustav *e-Arhiv* koji bi trebao omogućiti pretraživanje arhivskoga gradiva od kuće. U konačnici, nakon pojašnjenja načela i normi o sređivanju i obradi arhivskoga gradiva prikazat će se kako ta teorija izgleda u praksi. Ukratko će biti prikazan proces sređivanja i obrade gradiva, od samog fizičkog sređivanja i slaganja logičkih cjelina do pisanja obavijesnih pomagala i potencijalne objave tih obavijesnih pomagala.

KLJUČNE RIJEČI: arhivistika, arhivsko gradivo, obavijesna pomagala, vrednovanje gradiva

Perica Vujić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku

Doktorski studij Jezikoslovlje

pvujic@ffos.hr

Jezik historiografskog diskursa na primjeru udžbeničkog diskursa povijesti¹

Sistemska funkcionalna lingvistika (Halliday 1985, 1994; Halliday i Matthiessen 2004, 2014) smjer je funkcionalne lingvistike koji se bavi proučavanjem jezika u uporabi nastojeći utvrditi pojedina jezična obilježja tipična za određene situacije koje se jezično realiziraju u tekstu kao semantičkoj jedinici. Jezik se sastoji od troslojne strukture: semantike, leksikogramatike i fonologije ili grafologije koja je povezana s trima metafunkcijama: ideacijskom, tekstnom i interpersonalnom. Historiografski diskurs ima svoja specifična jezična obilježja koja su, kako bi bila jasnija i dostupnija učenicima u školama, svedena na temeljne tehničke koncepte: prostor i vrijeme, uzrok i posljedica, rad s povijesnim izvorima, kontinuitet i promjena, povijesna perspektiva, usporedba i sučeljavanje. Hyland (2010) navodi kako udžbenički diskurs predstavlja spoj znanstvenog i pedagoškog diskursa, a udžbenici su povijesti primjer uporabe jezika kako bi se prenijelo znanje i temeljni koncepti povijesti kao znanosti (Coffin, 2006). S obzirom na to da se prema sistemske funkcionalnoj lingvistici jezik očituje u trima spomenutim metafunkcijama, tako se i u tekstovima udžbeničkog diskursa mogu prepoznati te tri metafunkcije. Konkretno, povjesničar bira iz semantike značenje koje želi iskazati, npr. uzročne veze među povijesnim događajima, leksikogramatika mu nudi izbor jezičnih jedinica koje odgovaraju određenim situacijama i konačno se realiziraju u govoru (fonologija) ili pismu (grafologija). Pritom ideacijsku metafunkciju čini povijesni sadržaj, tekstnu načini kako je taj sadržaj organiziran, a interpersonalnu autorov stav prema tom sadržaju. U dosadašnjim istraživanjima udžbeničkog diskursa u hrvatskom jeziku

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom HRZZ-IP-2024-05-2755 *Rana disciplinarna pismenost na hrvatskome: obilježja udžbeničkoga diskursa.*

dominirala su istraživanja udžbenika stranih jezika ili hrvatskog jezika, dok su udžbenici ostalih nastavnih predmeta postali predmetom jezičnih istraživanja u posljednje vrijeme, npr. Matematika (Širanović, Glasnović Gracin i Cvikić, 2025), Priroda i društvo i Priroda (Turza-Bogdan, Čaleta i Cvikić, 2025) i Povijest (Cvikić i Vujić, 2025; Trtanj i Pavičić Takač, 2025). Za razliku od hrvatskog jezika, istraživanja udžbeničkog diskursa povijesti znatno su raširenija na engleskom govornom području. Među istraživanjima se ističu Martin (2002, 2004, 2013), Coffin (2006), Schleppegrell (2004), Schleppegrell i Achugar (2003), Schleppegrell, Achugar i Oteiza (2004), Achugar i Schleppegrell (2005), Bondi (2012). U izlaganju će se nastojati predstaviti tri spomenute metafunkcije, njihova realizacija u udžbeničkom diskursu povijesti te rezultati dosadašnjih istraživanja.

KLJUČNE RIJEČI: historiografski diskurs, udžbenički diskurs povijesti, sistemska funkcionalna lingvistika

Martin Zelić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku
Dvopredmetni diplomski studij Povijest i Engleski jezik i književnost
martin.zelic49@gmail.com

Teorijsko-metodološki problemi nove kulturne historije: primjer Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku tijekom Prvog svjetskog rata (1914. – 1918.)

Kulturna historija kao znanstvena disciplina utemeljena je u 19. stoljeću s glavnim izvoristom u njemačkim zemljama (*Kulturgeschichte*). Kulturna povijest razvija se usporedno s Rankeovom političkom poviješću, ali nije smatrana znanstvenom te ostaje marginalizirana disciplina. Njezin prvi predstavnik Jacob Burckhardt u svojim historiografskim istraživanjima primjenjuje postupak traženja tipičnog, trajnijeg i ponavljajućeg. Na sličnom tragu Karl Lamprecht primjenjuje teorije izvedene iz socijalne psihologije u historiografskim istraživanjima kako bi opisao tipičnu psihološku strukturu određenog razdoblja. Lamprecht ulazi u sukob s njemačkom historiografskom strukom (*Methodenstreit*), pa istraživanja društvenih struktura i kulture ostaju marginalna područja. Povjesničari okupljeni oko časopisa *Annales*, počevši od Marca Blocha i Luciena Febvrea, napuštaju paradigmu političke povijesti i okreću se sociologiji, geografiji, socijalnoj psihologiji, lingvistici i ekonomiji, ali izbjegavaju termin „kultura“. Kasnije generacije povjesničara časopisa *Annales* – Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie i Alain Corbin – ne upotrebljavaju naziv „kultura“, nego govore o socijalnom imaginariju (*l'imaginaire social*) i historiji mentaliteta (*l'histoire des mentalités*). U američkoj historiografiji, počevši od lingvističkog obrata, nova kulturna povijest (*New Cultural History*) zauzima važno mjesto u suvremenoj povijesnoj znanosti. U novije vrijeme nova kulturna povijest okrenula se ulozi pojedinca i individualnome kao diskurzivnom konstrukt u kulturnoj povijesti. Tako se javljaju historija emocija, nasilja, percepcije i politike. U izlaganju se na primjeru Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku kontekstualiziraju istraživački problemi navedenih impulsa u novoj kulturnoj povijesti.

Osječki HNK osnovan je 1907. pod pokroviteljstvom građanske elite narodnjačke orijentacije i za svoju misiju ima „širenje narodne kulture“ i „umjetničkog smisla“. Dosadašnja kazališna i malobrojna historiografska produkcija o povijesti osječkog HNK-a nije se kritički osvrtala na njegovu funkciju institucije koja je služila afirmaciji i konstrukciji nacionalnog identiteta prema pojedinačnim ambicijama i konsolidiranju moći narodnjački orijentiranih gradskih zastupnika i građanske elite. U razdoblju uoči izbijanja Prvog svjetskog rata kazalište nailazi na različite kadrovske, materijalne i umjetničke probleme, ali opstaje uz pomoć godišnjih gradskih subvencija i donacija. Izbijanjem rata kazalište je tijekom svoje osme sezone 1914./1915. u krizi, no ubrzo se afirmira u ratnim okolnostima održavanjem dobrotvornih koncerata, „domobranskih večeri“, predstava ratne tematike i raznih svečanosti. Cilj je izlaganja predstaviti glavne istraživačke probleme vezane uz ulogu osječkog HNK tijekom rata. Je li kazalište imalo značajnu ulogu u konstrukciji nacionalnog identiteta ako se uzme u obzir da su niži slojevi više posjećivali kino? Je li došlo do promjene u strategijama konstrukcije i propagiranja nacionalnog identiteta i kulture? Kako se manifestira odnos između emocija i nacionalizma u djelovanju kazališta, posebice u raznim stadijima rata?

KLJUČNE RIJEČI: kulturna historija, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, kultura, teorija, nacionalizam

